

Elv: Olyan eredet, kezdet, forrás, amelyből minden további kiindul, mind a valóságban, mind az elméletben és gyakorlatban. Ilyen kezdet egyrészt a →lét valamely első, eredeti →oka vagy →alapja, működtető instanciája, szabálya, amely a →valóság egészét (→rész és egész) áthatja, fenntartja, működteti, másrészt és vele valamiképp összhangban egy minden további gondolatnak és érvelésnek (→érv), ill. bizonyításnak alapjául szolgáló →eszme, alaptétel, →axióma, valamint a →cselekvéseket mozgató alapvető szempont, posztulátum. A természettudományok sokszor egymás helyettesítőjeként használják az ~, →törvény, posztulátum kifejezéseket. A nyugati nyelvek többségében a kezdetet, eredetet, de az elsőséggel összefüggésben uralmat is jelentő, a magyar filozófiai nyelvben is használatos latin *principium* valamilyen alakja terjedt el (*principle, Prinzip*; lásd a fejedelemre vonatkozó kifejezéseket: *princeps, prince, Prinz, principe* stb.); ugyanezt a kettős jelentést hordozza az ógörög *arkhé*. A magyar kifejezés nyelvújítási termék, az „elő, elé” gyökerű „eleve” szóból elvonással keletkezett. Az ok, axióma, törvény, →magyarázat, érv →fogalmi körébe tartozó ~ →kategóriája mindegyikükénél tágabb, mivel a „honnan? miből? mi által? miben? micsoda?” →kérdésekre egyformán választ keres, ennyiben az első és az átfogó valóságot, létet, →létezőt, az →univerzum voltaképpen →szubsztanciáját is érinti. Így tekintve az ~ fogalma a filozófia egészére kihat. A magyar filozófiai nyelvhasználat az eredeti, első ok értelmében előnyben részesíti a princípium kifejezést, ugyanakkor sok esetben törvényt mondunk ott, ahol más nyelvek princípiumot (pl. természettudományi kontextusban, Arkhimédész törvénye). • A →filozófiai →gondolkodás születése alighanem az ~szerű gondolkodás születésével azonosítható, amely a tradicionalisztikus →társadalmak mitikus (→mítosz) szemléletét meghaladva általános érvényű válaszokat keresett az →ember és a →világ őseredetével és az azzal összefüggő mibenlétével kapcsolatban. Az alapul szolgáló kezdet, az időbeli (→idő) vagy időfeletti első ok beazonosítása sokáig metaforikus eszközökkel történt, mint a preszókratikusoknál, akiknél →Arisztotelész beszámolója szerint először jelenik meg az *arkhé* mint időbeli és →ontológiai értelemben vett kezdet gondolata. Eszerint →Thalész a vizet tekintette princípiumnak, első oknak; →Anaximenész ezzel szemben a levegőt, →Hérakleitosz a tüzet, →Empedoklész pedig a földet is hozzávéve mind a négy elemet (Arisztotelész: *Meta ta phüszika*, 983b–984a; magyarul uő: *Metafizika*, 2024). „A dolgok elemének és princípiumának (...) azt nevezték, amiből valamennyi dolog van, és amiből kezdetben keletkezett, és amibe végül visszapusztul, minthogy szubsztanciaként megmarad” (uo.). Lehetséges azonban, hogy ezek a közvetve fennmaradt töredékes gondolatok elsősorban kozmogóniai elképzelések voltak, amelyek így tekintve is ősi mitológémák elvonatkoztató racionalizációja (→racionalizmus) irányába mutatnak, túllépve korabeli, pl. orphikus, mitikus alakokat is befogadó eredettanokon. Az ~szerű és →fogalmak →rendszerére épülő gondolkodás az alapul szolgáló alapra irányuló kérdés kapcsán mindenesetre továbbra is gyakran folyamodik metaforákhoz, amilyen pl. a felvilágosult ész →fénye, vagy éppen a térbeliségből átvett „alap”. Diogenész Laertiosz (II. sz.) és Szimplikiosz (VI. sz.) doxográfiája szerint →Anaximandrosz, Thalész tanítványa az →*apeiron*t tekintette princípiumnak: a „meghatározatlan, behatárolatlan, →végtelen” jelentésű szó talán leginkább a megkülönböztetések (→különbség) nélküli, minden magába foglaló meghatározatlanságot jelöli, amely körül fog és kormányoz mindent, ennyiben halhatatlanul és romolhatatlanul isteni (lásd Arisztotelész: *Phüszika*, 203b7; magyarul uő: *A természet*, 2010); és egy helyen Platón is a négy princípium egyikeként említi (a Határ, a Keverék és az Ok mellett, lásd uő: *Philébosz* 23c–31a). Arisztotelész az említett felfogásokat az anyagi magyarázatok közé sorolja, amelyek a „miből?” kérdést egy ősannyal (→anyag) válaszolják meg; Anaxagorász viszont az első között említi az észet (*nousz*, →értelem és ész) mint a temérdek *arkhét* átható, mozgató rendező ~et (lásd G. S. Kirk – J. E. Raven – M. Schofield: *The Presocratic Philosophers*, 1957; magyarul uők: *A preszókratikus filozófusok*, 2002, 516–519. old). →Platónnak ugyanebből a szellemi indíttatásból kiépített nagy hatású idealista →metafizikája szerint az első nem

hipotetikus ($\rightarrow$ hipotézis) *arkhé*, mindenek kezdete a $\rightarrow$ jónak az ésszel megismerhető $\rightarrow$ ideája (uő: *Politeia*, 509a; magyarul uő: *Állam*, 2014). A *Phaidrosz* a $\rightarrow$ lélek mint nem keletkezett és pusztulhatatlan *arkhé* örökkévaló volta mellett érvel: „Egyedül az önmagát mozgató (...) nem hagy fel soha a mozgással, hanem még mások számára is, amik csak mozognak, ő a forrása és eredete a mozgásnak” (i.m., 2005, 40–41. old.). A princípiumokkal kapcsolatos alapvető és maradandó ellentmondás az, hogy ha az egésznek az $\sim e$ túl van az egészen, akkor az egész nem egész, ha viszont belül van rajta, akkor nem az egésznek az $\sim e$ (vö. Plátón: *Parmenidészét*; lásd még Damaszkiosz, cca 460 – cca 540, *Peri tón prótón arkhón*; „Az első princípiumokról”). Arisztotelész beszámolója szerint Plátón megíratlan tanaiban az „egy” és a „meghatározatlan kettősség” szerepeltek alapelemekként, amelyek princípiumoknak is tekinthetők (*Metafizika*, 1887b–1888a). $\rightarrow$ Arisztotelész felfogása szerint „az úgynevezett bölcsesség mindenki szerint az első okokkal és a princípiumokkal foglalkozik” (*Metafizika*, 981b), mindenekelőtt az elsődleges létezők, azaz a $\rightarrow$ szubsztanciák vonatkozásában, amelyekben a $\rightarrow$ hülémorfizmus átfogó keretei közt ugyan, de a $\rightarrow$ forma előbbre való az anyagnál. $\sim i$ szempontból az emberi $\rightarrow$ megismerés valamiképpen a $\rightarrow$ dolgokat követi: „Minden princípiumnak közös sajátossága, hogy ő az első, amiből kezdődően valami létezik, keletkezik, vagy ismertté válik” (i.m., 1013a). Arisztotelésznek a princípiumok tisztázására irányuló erőfeszítései hangsúlyosan logikai és módszertani ($\rightarrow$ módszer) szempontokra vonatkoztak, az $\rightarrow$ állítások és érvek megbízható $\rightarrow$ tudományos alapjait keresve. Ezzel függ össze, hogy írásaiban az okság sokrétű elmélete (formai, anyagi, ható- és cél-ok) és az *arkhé* fogalma egymástól nehezen elválasztható. Ugyanő az $\sim e$ k számságának a kérdésére is kitér, ami egyfelől a keletkezés és a változás $\rightarrow$ jelensége, másfelől a lét és a gondolkodás rendjének az egymáshoz való viszonya miatt visszatérően foglalkoztatja a gondolkodást. Egyfelől ugyanis „az alapelv valaminek vagy valamiknek az alapelve” (uő: *A természet*, 185a), másfelől a mozgáshoz, az $\rightarrow$ egynek önmagából való kimeneteléhez ellentétre van szükség, ezért „valamiképp mindenki alapelveknek tartja az ellentéteket” (uo., 188a), amilyen pl. a teli és az üres, a száraz és a nedves. Az $\rightarrow$ ellentéteket azonban összekapcsolja egy harmadik, a változás szubsztrátuma. Mivel pedig a végső $\sim e$ k „nem tárgyai tudományos megismerésnek”, „a princípiumok az intuíciónak (*nousz*) a tárgyai”, így végső soron „a tudományos ismeret princípiuma az intuíció”. Az $\rightarrow$ intuíció a valóságot egy csapásra megragadó, azaz nem lépésről lépésre haladó gondolkodás (vö. Arisztotelész: *Analitika hüsztera*; magyarul: Második analitika = uő: *Organon. Logikai értekezések*, 2023, 400. old.). A tudományok első $\sim e$ i, az axiómák bizonyításon kívül állóként dialektikus, azaz úgyszólván regulatív érvelést igényelnek, mint pl. az ellentmondásmentesség $\sim e$, mely szerint egy állítás nem lehet egyszerre igaz ($\rightarrow$ igazság) és hamis ($\rightarrow$ hamisság) is: Arisztotelész szerint itt a tételt tagadók állításainak $\rightarrow$ cáfolatára kell hagyatkoznunk (lásd uo., 76b–77a és *Metafizika*, 1005b–1006a). A $\rightarrow$ matematika $\sim e$ i közösen elfogadott előfeltevésnek számítottak Eukleidésznel is, nem firtatva a végső megalapozásukat. • Az alap $\sim e$ ekkel kapcsolatos problémák rendkívüli hatású szintetikus ($\rightarrow$ szintézis) megoldását kínálta az $\rightarrow$ újplatonizmus *arkhéja*, amely az egységet és a sokféleséget egy időn kívüli kapcsolat, az „örökké születés” értelmében rendezte (Plótinosz: *Enneadesz*, II. 4. 5; magyarul uő: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*, 1984, 45. old.). A mindenségnek, benne az alsóbb létezőknek is $\rightarrow$ Plótinosz szerint van egy teremtő princípiuma, amely meghatározások, határok és vég nélküli, minden ok transzcendens oka, és amely $\rightarrow$ jó lévén a belőle fakadó sokféleséget is részleteti önmaga tökéletességéből, mindent a belőle fakadó kiáradás távolsága szerint: a változás és a másság ($\rightarrow$ más) $\sim e$ és örök ősforrása is maga az Első, az „ok Oka” (i.m., V. 6. 18; 321. old.). Szemléletét tekintve hasonló gondolati pályán mozgott a középkori $\rightarrow$ keresztény filozófia és teológia is, amikor $\rightarrow$ Istent minden $\sim$ foglalataként határozta meg, akiből mint teremtőből minden további fakad. Jézus Krisztus istensége és kitüntetett istenképmási volta, egyszerre isteni és emberi természete, a testté lett Ige, amely „kezdetben Istennél volt, és Isten volt az Ige” (János evangéliuma 1): ez minden $\rightarrow$ elméleti és gyakorlati ($\rightarrow$ praxis) gondolkodás

kiindulópontja, amely a Szentlélekkel egészült ki háromsággá, hogy a Szentháromság legyen az a dinamikus alakzat, amellyel a mindenség teremtése, fennmaradása, az ember okozta rosszból (→bűn) való megváltása és továbbalakulása kezelhető. Szent Ágoston megfogalmazása szerint Isten „minden dolog eredet nélküli eredete.” („*principium sine principio*”; uő: *De ordine*, magyarul uő: *A rendről = uő: A boldog életről. A rendről. A türelemről*, 2019), akiben mint a „teljesség teljében” minden dolog alapformája megvan, még a változó és mulandó valóságé is (lásd uő: *Confessiones*, I.6; magyarul uő: *Vallomások*, 1987, 31. old.). Johannes Scotus →Eriugena újplatonikus értekezésében, amely a mindenség felosztását tárgyalja, a →transzcendens Isten a maga nem-létéből bontakoztatja magát a lét fényébe, majd a teremtett sokféleség visszatér hozzá: Isten „minden szeretet oka, s mivel mindeneket átjár, és egyé kovácsolja a mindenséget, s önmagába tér meg kibeszélhetetlen visszatéréssel, és az egész teremtés szeretetre irányuló mozgásainak határát önmagában szabja meg” (uő: *Periphüszeon*; magyarul uő: *A természetekről*, 2013, 191. old.). A középkori →misztikus →Bonaventura a lélek Istenhez vezető zarándokútján „kezdetben (*in principio*) az Őskezdetet (*primum principium*)” hívja segítségül, mivel „tőle származik minden megvilágosodás”; a „legszellemibb, örök és fölöttünk álló Ősök”-hoz az út pedig először a dolgok összességén mint →testi és szellemi nyomokon és képeken át vezet, majd a lelkünkön mint Isten bennünk rejlő képmásán keresztül emelkedik a „végtelen szellemhez”, mert „ez jelenti a dolgok három létezési módját” (Bonaventura: *Itinerarium mentis in Deum*, 1259; magyarul uő: *A lélek zarándokútja Istenbe = uő: Szent Bonaventura misztikus művei*, 1991, 31–72. old., 32–36. old.). A mindenek alapjául szolgáló princípium vitájában ugyanakkor megjelenik a több ~ lehetősége is: a fény és a sötét gnosztikus (→gnoszticizmus) modelljében, vagy az Istentől valamiképpen független anyag gondolatában. • A mindenekelőtt tudományos princípiumokként felfogott ~ek Arisztotelész által kidolgozott →logikai-analitikus szempontjait a középkorban a →skolasztika gazdagította tovább, →Boethius közvetítésével. A teológiai hit~ektől mindinkább függetlenedő tudományosság számára megtörténik az okok és a princípiumok határozott elkülönítése: utóbbiak nem feltétlenül fejtenek ki hatást az okozatra, és lényegüket tekintve nem is feltétlenül azonosak velük, vagyis az ok szűkebb kategóriája alkalmasabb a sokféle létező függőségi viszonyainak jelölésére, miközben a princípium fogalma megőrizhető a Szentháromságon belüli viszonyokra (lásd pl. Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiae* I, 33, 1, ad 1; magyarul uő: *A teológia foglalatosa I*, 2002). Isten első oka, de nem princípiuma és nem formai oka a világ dolgainak (i.m., I, 3, 8). A cselekvés legfőbb, →természetjogi ~ei éppoly bizonyíthatatlanok (→bizonyítás), ugyanakkor éppoly evidensek (→evidencia), mint a →tudás, azaz a spekulatív ész ~ei (i.m., I, 94). Johannes Duns →Scotus ugyanebbe az irányba gondolkodott tovább, amikor hatástörténetileg nagy jelentőségű különbséget tett megismerési és lét~ek között: Isten az elsődleges és legtávolabbi külső princípium, a ható- és a cél-ok; az érzéki dolgok belső ~ei pedig a formai és a materiális okok, valamint a *privatio*, azaz a megfosztás, amely a változást elindítja. Realista (→realizmus) megismerési ~e szerint a dolgok egyedisége (→individuum), vagyis az általánosságukon túli valósága intuitív úton ragadható meg. A forma és az anyag egymástól függetlenek, így lehetséges anyag nélküli lélek, és a test a lélek nélkül is rendelkezik formával: a hülémorfizmus ~étől való eltávolodás az újkori tudományos világfelfogás felé mutat. A cselekvésnek is két egymástól független oka van: a szabad →akarat és az →intellektus. Az erkölcsös cselekvés ~e az ésszel korlátozott, jóra irányuló akarat. • Az újkori (→modernség) filozófiában a lét~ek mindinkább háttérbe szorúlnak, s helyettük a megismerési ~ek kerülnek előtérbe. Az újdonság →Descartes első filozófiájának alapvetésével jellemezhető, amely szerint az egyetlen biztos, azaz minden kételyen túli és intuitíven evidens megismerési princípium a „gondolodom, tehát vagyok” tétel (uő: *Principia philosophiae*, 1644; magyarul uő: *A filozófia alapelvei*, 1996, 28. old.), amely minden más létező megismerésének princípiuma. A descartes-i metafizika második ~e Isten létezését tartalmazza, aki kezeskedik érte, hogy a világos és elkülönített →ítéleteinkben

ne csatlakozunk (lásd uő: *Discours de la méthode*, 1637; magyarul uő: *Értekezés a módszerről*, 1992, 46–47. old.). A természet, azaz az anyagi dolgok világának törvényei olyan ~ek, amelyek a különféle →mozgások másodlagos okait tartalmazzák, miközben a szabályokat Isten változatlansága biztosítja (lásd *A filozófia alapelvei*, II, 37, i.m., 94–95. old.). →Newton már egy szaktudomány, az égi és a földi mechanikát egyesítő fizika matematikai alapjait nevezte princípiumoknak, és munkájában a jelenségek megfigyelésére és a belőlük levezethető szabatos, induktívan (→indukció) alátámasztható tételekre korlátozta magát, üres hipotézisek nélkül (uő: *Philosophiae naturalis principia mathematica*, 1687; „*A természetfilozófia matematikai alapjai*”; magyarul részletek: Szegedi Péter – Ropolyi László, szerk.: *Isaac Newton válogatott írásai*, 2010). Az →empirizmus ~ét képviselő felfogás végső következtetését →Hume vonta le, aki szerint a megismerést illetően „lehetetlen eljutni a végső elvekig” (uő: *A Treatise of Human Nature*, 1739; magyarul uő: *Értekezés az emberi természetről*, 1976, 19. old.). →Leibniz, aki az ~ek →tapasztalati vagy velünk született voltának vitájában a racionalizmus álláspontján volt, az általános ~eket a gondolkodás nélkülözhetetlen támaszainak tekintette (lásd uő: *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, 1765; magyarul uő: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, 2005), és három alapvető ~et rögzített: az ellentmondás ~én kívül az egyediségét, amely szerint minden egyedi dolog a többitől megkülönböztethető, valamint az elégséges alap ~ét (*principium rationis sufficientis*). Utóbbi szerint „úgy gondoljuk, hogy egy tény nem lehet valóságos vagy létező, és egy kijelentés nem lehet igaz, ha nincs elégséges alapja annak, hogy miért van így és nem másképp, noha ezeket az alapokat legtöbbször nem ismerjük” (Uő: *Monadologie*, 31. §, 1714; magyarul uő: *Monadológia = Leibniz válogatott filozófiai írásai*, 1986, 305–326. old., 313. old.). Leibniz tétele az alapok hatóokokra való leszűkítése ellen lép fel, és sokrétűen érvényes: logikailag (állítás), ontológiailag (létezés), okságilag (történés) és teleológiailag. A négy dimenzió közül az utolsó az átfogó, mert az Isten által legjobbnak teremtett világ dinamikus hatóerejét jelenti, amelyhez az emberi cselekvésnek is igazodnia kell. Descartes alap~e nem szükségszerű észigazság, mert a tagadása nem tartalmaz ellentmondást, hanem tényigazság, amelyre az elégséges alap ~e vonatkozik. • A Platónról induló szintetizáló szellemi világmegragadási hagyomány legmagasabb szintű újkori kifejlése az ~ek síkján a →német idealizmusban jelent meg. →Kant az empirizmus és a racionalizmus ellentétének meghaladására vállalkozott a →transzcendentalizmus ~ében. A metafizika tapasztalaton túli, de mégis általánosan szükségszerű és ismeretbővítő princípiumai a világ és a gondolkodás együttműködését tartalmazzák. Az *a priori* →szemléleti formák, amilyen a →tér és az idő, a megismerést eleve szervezik; akárcsak az értelem alaptételei, azaz a szubsztancia állandósága, az időbeli egymásutánosság és az egyidejűség, (lásd Kant: *Kritik der reinen Vernunft*, B198–294, 1787; magyarul uő: *A tiszta ész kritikája*, 2004). Az egészlegesség azonban az ismereteket rendező észre tartozik, amely, bár korlátossága miatt a feltétlenségre irányuló saját kérdéseit nem tudhatja megválaszolni, mégis eljut a lélek →halhatatlanságának, Isten létezésének és a világ totalitásának a képzeteiig, amelyek az értelem használatának regulatív ~eiként szolgálnak (i.m. B397skk.). Az ész logikai ~ei: a princípiumokkal való takarékoskodás szabálya, a dolgok és hatások végtelen változatosságának ~e, valamint a formák folytonosságának a törvénye (i.m., B683skk.). A gyakorlati ész kanti kritikája erkölcsi ~ként a kategorikus imperatívusz általános →szabadságot biztosítani hivatott szabályára talál rá. A szintetizáló ~i gondolkodás csúcspontja →Hegel mindent magába építeni törekvő szellemfilozófiája (lásd mindenekelőtt uő: *Die Phänomenologie des Geistes*, 1807; magyarul uő: *A szellem fenomenológiája*, 1961). Az alap~szerint „az Igaz az Egész”, mégpedig a dialektikus ellentéteken, meghasonlásokon keresztül önmagából és önmagában kibontakozó és a megbékélés teljességéig, azaz önmagáig eljutó →abszolútum, a kibontakozás útja pedig a teljes természeti és történeti világ. A kifejtés menete hivatott igazolni a valóságnak való dialektikus megfelelését: az ész így eljuthat a lét teljességének ~i megragadásáig. Az emberi szellem fejlődését, a logika belső rendjét, a

természeti világ szerkezetét és a világtörténelem (→történelem) egészét egyaránt átfogó és részleteiben is kategorikusan taglaló rendszerfilozófiának a szabadság a dinamikus ~e, de az egyszerűségnek a totalitással való feszültsége a →szükségyszerűség mozzanatát is megerősíti. ● A XIX. sz. végétől az ~ fogalma mindinkább elvesztette a mindent hordozó princípium értelmét. Az alap~ek újkori tisztázásának, majd megkérdőjelezésének emblematikus végpontja →Nietzsche diagnózisa a nihilizmusról, azaz minden →érték elértéktelenedéséről. Az ~ fogalmában elsősorban a →fenomenológia őrizte meg az alapokra irányuló gondolkodás igényét. →Husserl meghatározása szerint „minden princípium princípiuma, hogy minden eredetien adódó szemlélet a megismerés jogforrása, hogy mindent, ami az 'intuícióban' eredetien (úgyszólván testi valóságában) kínálkozik a számunkra, egyszerűen el kell fogadni, amiként adja magát, de csak azon korlátok között, amelyek közt adja magát”: a fenomenológiai lényeglátás mindig ilyen „abszolút kezdethez” tartja magát (uő: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, 1913, 24. §, Husserliana V, 43. old.; „Eszmék egy tiszta fenomenológiához és fenomenológiai filozófiához”). →Heidegger *Der Satz vom Grund* (1955/56, Gesamtausgabe I, 10; „Az alap tétele”) c. kései előadása Leibniz mondatait elemezve az oksági redukcionizmustól és a számítás újkori szellemétől akarja újból megszabadítani az alap fogalmát, amelyet a léttel azonosít. A fogalomhasználat további pályáin az ~ek a tudományelmélet alapvető szemléleti programjaiként jelentek meg, amelyek a módszertanon többnyire túlterjeszkedve átfogó világmagyarázatra és →antropológiára is törnek (pl. a →materializmus mint anyag~űség, a →naturalizmus és a →fizikalizmus mint természet~űség, az →utilitarizmus mint haszon~űség, a →voluntarizmus mint akarat~űség). A valóság mozgásának meghatározó erejét egyesek a szellemben, mások az anyagban vélik megtalálni. A szabad okság és a természeti meghatározottság világának kanti megkülönböztetése (→test-lélek viszony) olyan →dualizmus, amelyet később az életfilozófia (→élet) az egységes, erőteljes, áradó, utólag differenciálódó ősválóság ~ével próbált áthidalni, egyformán belegyökereztetve az ember akaratát és az intellektusát. A materiális tényezők kizárólagos ~vé avatása, mindennek az anyagiságra való visszavezetése, ill. belőle való megalapozása olyan →monizmus, amely nem tud számot adni a tudatos (→tudat) lények szubjektív (→szubjektum) belső állapotáról (lásd Thomas Nagel: *What is it like to be a bat?* *Philosophical Review* 1974; „Milyen denevérnek lenni?”). Végül pedig az ~ek →politikai →ideológiák elméleti és gyakorlati programszavaivá váltak (pl. közösség~űség, szabad~űség, hagyomány~űség, lásd →tradicionalizmus, →liberalizmus). ● Az ~iségről folyó újabb vitákat erőteljes szkepszis (→szkepticizmus) jellemzi: ez a tartózkodás a filozófia eredeti ügyét illeti. Ennek a folyamatnak az eredményeként az ~ek az →analitikus filozófiában pusztán a gondolkodást támogató logikai szabályokká és technikai segédeszközökké váltak (lásd pl. →Carnap). Odo Marquard (1928–2015) szerint a totális ~ek veszélyei az ~ek valósága és a valóság ~e közötti választás helyett a véges és esetleges (→kontingencia) élet meghasonlottságai felé terelik a gondolkodást, amely azonban így sem lehet meg az elődök tapasztalatai mint származás nélkül (lásd uő: *Abschied vom Prinzipiellen* = uő: *Abschied vom Prinzipiellen*, 1981, 4–22. old.; magyarul uő: *Elvbúcsúztató = Az egyetemes történelem és más mesék*, 2001, 15–34. old.).

További irodalom:

MacIntyre, Alasdair: *First Principles, Final Ends, and Contemporary Philosophical Issues* (1990);
 Henrich, Dieter: *Konstellationen. Probleme und Debatten am Ursprung der idealistischen Philosophie (1789–1795)* (1991);
 Gilson, Étienne: *L'esprit de la philosophie médiévale* (1932); magyarul uő: *A középkori filozófia szelleme* (2000).

Hidas Zoltán

LEMÁSOLNITOS